

УДК 595.799 (477.8)

Короткі повідомлення

Р.М. Жирак

ВИДОВИЙ СКЛАД ДЖМЕЛІВ (*HYMENOPTERA*, *APIDAE*, *BOMBUS*) В ПРИРОДНИХ І АНТРОПОГЕННИХ БІОТОПАХ РОГАТИНСЬКОГО ОПІЛЛЯ

Незважаючи на зростання інтересу до вивчення ентомофауни України, Івано-Франківська область, а особливо її північна частина включно з Рогатинським районом, залишається одною з найменш досліджених у цьому аспекті. У зв'язку з цим, на території Рогатинського Опілля, зокрема, в околицях с. Верхня Липиця і с. Вишнів Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., протягом 2003 р. були проведені дослідження видового складу джмелів роду *Bombus* (Latreille, 1802).

Рід *Bombus* належить до родини *Apidae*, підродина *Bombinae*, яка об'єднує ще й рід *Psithyrus* (Lepelletier, 1833), представники якого є облігатними клептопаразитами джмелів. У Палеарктиці налічується близько 130 видів обох рядів, в Європі – 69, на території заходу України – 36 видів [2].

Збір комах здійснювали з квітня по серпень в різних природних і антропогенних біотопах, а саме в сільваценозах: ур. Піски (с. Верхня Липиця) – 214 екз., ур. Гузів (с. Вишнів) – 39, ур. Жорнівка (с. Вишнів) – 16, ур. Грубий Ліс (с. Вишнів) – 19, ур. Семкові гори (с. Вишнів) – 10; в агроценозі с. Верхня Липиця – 121 екз.; на ксерофітній степовій ділянці в ур. Рашківець (с. Верхня Липиця) – 191 екз. і на території кладовища в с. Вишнів – 71 екз.

Урочище Рашківець є схилом південно-західної експозиції, крутизна якого 40°, розташоване на висоті 260 м, займає площу близько 8 га. Верхня частина схилу вкрита лісовими насадженнями, а нижня представлена степовою рослинністю, що в області збереглась майже виключно на території Рогатинського Опілля, з невеликою домішкою *Pinus sylvestris* (антропогенні насадження). Урочище оточене агроценозами і сінокосними луками. У флорі урочища переважають степові ксерофітні рослини: *Pulsatilla nigricans* та *P. latifolia*, *Adonis vernalis*, *Primula veris*, *Aster amellus*, *Origanum vulgare*, *Cichorium intubus*, *Salvia verticillata*, *Hypericum perforatum* тощо.

Урочище Піски – невелика ділянка на межі лісу та сінокісних лук. Домінуючою деревною породою виступає *Carpinus betulus* з домішками *Betula verucosa* та *Corylus avellana*. З квіткових рослин переважають *Inula britannica*, *Galium verum*, *Prunella vulgaris*, *Campanula sp.* та ін.

Агроценоз – сільськогосподарські присадибні ділянки на околиці с. Верхня Липиця неподалік від ур. Рашківець. Флора представлена в основному сільськогосподарськими культурними рослинами. Збір комах проводили переважно на полях, де домінантом виступає *Trifolium pratense*.

Урочище Гузів, Семкові гори та Грубий ліс – це мішані широколистяні ліси, утворені *Carpinus betulus* + *Qercus robur* + *Betula verucosa*. Відлов джмелів здійснювали на *Rubus idaeus*.

Урочище Жорнівка – долина річки, сінокосні луки оточені лісом, що складається з *Carpinus betulus* + *Fagus sylvatica* (домінант). У підліску трапляється *Aruncus vulgaris* та *Rubus idaeus*.

На кладовищі в с. Вишнів, де також проводився відлов комах, трапляються квіткові рослини, які використовуються для озеленення.

Опрацьовувалась особиста колекція автора, а також колекції Студентського наукового ентомологічного товариства, передані кафедрі біології Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Відлов комах здійснювали методом ручного збору переважно на квіткових рослинах з родин *Asteraceae*, *Lamiaceae*, *Boraginaceae*, *Fabaceae* та ін.

Загалом досліджено 681 екземпляр комах з даного роду. У біотопах с. Верхня Липиця виявлено 13 видів джмелів, у біотопах с. Вишнів – 8 видів.

В ур. Рашківець було зібрано два рідкісних червонокнижних види джмелів (II категорія), а саме *B. muscorum* (Linnaeus, 1758) і *B. potorum* (Panzer, 1805).

B. muscorum – вид, поширений по всій Україні за винятком Криму. Віддає перевагу лукам лісової і лісостепової зон, долинам річок, лісосмугам у степовій зоні та узліссям у передгір'ї. Лімітуючими чинниками для нього є несприятливі погодні умови, оранки, викошування трав, випас ВРХ, застосування пестицидів.

B. potorum – типовий степовий вид, ареал якого охоплює всю Європу (крім крайнього півдня та північної частини) і Середню Азію. Живе на луках, вапнякових схилах, узбіччях доріг. Зникає внаслідок зменшення придатних для гніздування місць [3].

Всього було зібрано 10 екз. *B. potorum* (19.04 – 2 самки, 06.08 – 4 робочі особини, 10.08 – 4 робочі особини) і 10 екз. *B. muscorum* (19.04 – 7 самок, 01.08 – 1 робочу особину, 10.08 – 2 робочі особини).

Такі види джмелів, як *B. lucorum* (Linnaeus, 1761), *B. terrestris* (Linnaeus, 1758), *B. pascuorum* (Scopoli, 1763), є найбільш розповсюдженими видами на досліджених територіях, оскільки вони трапляються в усіх біотопах. *B. lucorum* є абсолютно домінуючим видом в ентомоценозі ур. Піски і ур. Рашківець в с. Верхня Липиця. В інших біотопах його чисельність близька до чисельності *B. terrestris*, який є домінантом в агроценозах с. Верхня Липиця. Щодо чисельності даних двох видів у біотопах с. Вишнів, то вона приблизно однакова. Такий вид, як *B. pascuorum*, є найчисленнішим саме в досліджених біотопах с. Вишнів [1].

Доволі часто на даній території трапляються такі види, як *B. lapidarius* (Linnaeus, 1758) і *B. sylvarum* (Linnaeus, 1761). Вони не виявлені тільки в двох біотопах с. Вишнів, але це може бути пов'язане з порівняно низькою кількістю досліджених екземплярів комах на даних ділянках.

B. pratorum (Linnaeus, 1761) і *B. hortorum* (Linnaeus, 1761) є звичайними для даного регіону, хоча їх чисельність є відносно низькою.

Під час досліджень виявлено кілька екземплярів *B. hypnorum* (Linnaeus, 1758) і *B. ruderarius* (Müller, 1776), а такі види, як *B. subterraneus* (Linnaeus, 1758) та *B. distinguendus* Morawitz, 1869, є поодинокими. В досліджених колекціях з даного району виявлено 2 екз. *B. subterraneus* (18.05.2003 р. – 2 самки, ур. Рашківець) та 1 екз. *B. distinguendus* (27-28.07.2003 р. – 1 самка, ур. Рашківець).

Таким чином, проведеними дослідженнями встановлено наявність 13 видів джмелів в ентомофауні Рогатинського Опілля, два з яких занесені до Червоної книги України.

Автор висловлює щире і глибоке подяку Коноваловій І.Б. з Львівського осередку УЕТ за допомогу у написанні даної публікації і сприяння в науково-дослідницькій роботі.

1. Жирак Р.М., Сіренко А.Г. Джмелі роду *Bombus* (Apidae, Hymenoptera) високогірних і передкарпатських регіонів // Зб. матеріалів міжнар. студ. конф. "Молодь за біорізноманіття". – Харків, 2002 – 43-45 с.
2. Коновалова І. Результати дослідження фауни джмелів (Hymenoptera, Apidae, Bombinae) західного регіону України // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – Львів, 2002. – Т. 17. – С. 81-87.
3. Різун Б.В., Коновалова І.Б., Яницький Т.П. Рідкісні і зникаючі види комах України в ентомологічних колекціях державного природознавчого музею. – Львів, 2000. – 71 с.

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Студентське наукове ентомологічне товариство "Тенакс-17", м. Івано-Франківськ